

“DE ECHTE STEM KOMT ALTIJD VAN DE ANDERE KANT”

Taal in het werk [6]: de dominee

Kees van der Zwan

Veel mensen verdienen hun brood met taal; denk aan schrijvers, journalisten, taaldocenten, vertalers en redacteurs. Maar ook in veel andere beroepen speelt taal op zijn minst een flinke bijrol. In *Onze Taal* worden ze om de maand geportretteerd. Deze keer: de dominee.

“Gemeente van Jezus Christus! Soms kan het leven je echt even te machtig worden. ‘Dat we in een gebroken wereld leven, zoals dat dan zo fraai berustend heet, dat weet ik nu onderhand wel, maar een keer moet het toch ook eens stoppen’, zo zeggen de mensen dan weleens tegen me. Of, wat heftiger: ‘Dominee, zou er boven nog wel opgelet worden?’ En ook: ‘Ik kan me soms ineens zo bitter voelen. Weer een teleurstelling, weer naar het ziekenhuis, weer is er iets mis met een van m’n kinderen. Houdt het dan nooit op? Kijkt God wel naar mij, ons, om?’ Soms kan het je weleens te machtig worden. Op zo’n punt zit kennelijk vanmorgen Jozef in de gevangenis van Egypte.”

Het is zondagmorgen half elf. Een zomers zonnetje beschijnt de Rotterdamse Oude of Pelgrimvaderskerk, waar dominee P.L. de Jong zojuist begonnen is met zijn preek. De kerk staat in Historisch Delfshaven, een piepkleine enclave van oud-Hollandse schilderachtigheid midden in wat wel een achterstandsgebied wordt genoemd. De verlatenheid buiten – ondanks het mooie weer is de stad nog steeds in diepe rust – steekt flink af tegen wat er binnen te zien is. Want het Sociaal en Cultureel Planbureau mag dan onlangs vastgesteld hebben dat het kerkbezoek dramatisch afneemt, de hervormde Pelgrimvaderskerk zit vanochtend weer zo goed als vol.

Laven

Een jaar of vijftien geleden was dat heel anders. Dominee De Jong: “Toen daalde het aantal kerkgangers onrustbarend. De drie overgebleven wijkgemeenten hier besloten toen – zo verschillend als ze waren – om samen één gemeente met een missionaire ‘drive’ te vormen in de Pelgrimvaderskerk. Ik ben me toen ook bewust gaan richten op de jongeren, studerende en pas afgestudeerde, en dat heeft zijn vruchten afgeworpen. Die jongeren hebben inmiddels een relatie,

een baan, een huis en kinderen. Te midden van alle drukte die dat meebrengt, hebben ze behoefte aan een wekelijks moment van rust, van meditatie. Ze willen zich laven aan wat God te zeggen heeft.”

Hoe klinkt dat woord van God? Hoe slaagt de dominee erin zijn gehoor te boeien? Op welke manier brengt hij die oude bijbelteksten tot leven voor de hedendaagse kerkganger? Hoe kiest hij zijn woorden? Wat voor toon slaat hij aan? Hoe bouwt hij zijn betoog op? Wat gebeurt er, kortom, met de taal van de dominee als hij de kansel bestijgt?

De Jong: “Met mijn taal zelf niet echt veel. Boven gebruik ik dezelfde woorden als beneden. Ik streef naar een zuivere taal, niet te populistisch, maar wel helder. Mijn preken moeten iets zoekends hebben, maar ook iets confronterends, en dat klinkt door in mijn voordracht. Die is soms snel en heftig, maar soms ook rustig en zacht, vooral bij ontspanningsmomenten: een kwinkslag, een grap of een dubbelzinnigheid.”

“Het allerbelangrijkste is misschien wel dat je woorden gebruikt die van jezelf zijn. Als je bijvoorbeeld bij een rouwdienst met te veel geleende, clichématig aandoende taal komt (bijbelteksten als ‘de

*“Essentieel is,
zo heb ik geleerd,
dat je het verhaál
het werk laat doen.”*

wegen des Heren zijn ondoorgrondelijk’), dan gaat het fout. Mensen hebben heel goed door of je echt bent of een rol speelt. Hoe dichter je bij jezelf blijft, hoe dichter ook de mensen bij zichzelf komen – en uiteindelijk: hoe dichter ze bij God komen.”

Van het gegalm en gebulder dat veel dominees halverwege de vorige eeuw in de kerken lieten klinken, moet hij dan ook niet veel hebben. “Dat is al heel lang voorbij. Voor onze tijd is het heel gekunsteld en schept het een enorme afstand. Je moet natuurlijk wel bedenken dat die toon stamt uit een tijd dat je geen microfoons had. De stem moest toen al het werk doen, en het galmen is daarbij een bepaalde techniek.”

Dominee P.L. de Jong: "Het allerbelangrijkste is misschien wel dat je woorden gebruikt die van jezelf zijn."

Cabaret

Dominee A.S. van der Lugt is verbonden aan de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt, een wat striktere protestantse kerkgemeenschap, met veel leden uit de aanhang van de ChristenUnie. In zijn kerk in Delft slaat ook hij vooral een rustige toon aan. "Het komt erop aan dat je zorgt voor taalgebruik dat past bij de gelegenheid. Je staat voor een grote groep mensen, en om die te bereiken moet je zorgvuldig spreken – inhoudelijk zowel als wat de articulatie betreft. En je moet je goed bewust zijn van het effect van mimiek, accenten en zeker ook stiltes. Ik kijk veel naar cabaret, en vooral Freek de Jonge en Theo Maassen zijn wat dat betreft heel leerzaam – hoewel ik het inhoudelijk zelden met hen eens ben."

"Verder heb ik gemerkt dat bij mijn publiek, dat bestaat uit de upper middle class, een rationele betoogtrant het best werkt. Maar natuurlijk is een preek niet zomaar een toespraak. Behalve dat er jargonwoorden in voorkomen als *verbond*, *zonde*, *verzoening* en *vergeving*, gaat het in een preek bovenal om het dienen van God."

Daarbij kunnen allerlei middelen worden gebruikt. Er zijn dominees die graag attributen meenemen om hun betoog mee te demonstreren (er is een geval bekend van een voorganger die met Pasen de kerk binnenkwam met een kruis op zijn nek), maar dat is een

minderheid, volgens De Jong en Van der Lugt. Zij doen het zelf ook liever op een talige manier. Van der Lugt: "Ik gebruik bijvoorbeeld weleens bestaande poëzie om poëtische bijbelteksten, bijvoorbeeld de Psalmen, te illustreren. En af en toe inspireert de poëzie van de Bijbel mij tot het zelf schrijven van een gedicht. Deze zomer preekte ik over Psalm 104, een lofzang op de grootheid van God in de schepping. Ter begeleiding hadden gemeenteleden een paar delen uit het muziekstuk *Het carnaval der dieren* van Saint-Saëns ingestudeerd. Het laatste gedeelte gaat over de zwaan. Bij de voorbereiding van de preek bedacht ik dat in de Bijbel veel dieren ten voorbeeld worden gesteld aan de mens, maar niet een zwaan. Toen heb ik zelf een vers geschreven in de trant van het boek Spreuken:

Twee schone dingen ontroeren mij, ja drie bieden troost:
de tranen van een mens die verlost is,
bloedrode wijn in een beker van dank
en de gratie van een witte zwaan in de voorjaarsbries."

'Moves'

De preek is waar het allemaal om draait bij protestanten. Van der Lugt: "Rooms-katholieken zien de preek als aanloop naar de eucharistie, maar in protestantse diensten is het het hoogtepunt." Hoe bouwt hij zijn preken op? "Ik ben in de jaren tachtig opgeleid in Kampen, waar een eigen Theologische Universiteit is die vrijgemaakte predikanten opleidt. Daar leerde ik de principes van de klassieke retorica. Een preek moest één thema hebben, en daar moest je met een inleiding geleidelijk naartoe gaan werken; je besloot dan met een peroratie, een samenvatting van de boodschap. Die vorm zat mij niet goed. Langzamerhand ben ik gaan kiezen voor het zogenoemde 'preken in moves'."

"Als ik bijvoorbeeld preek over Simson, de krachtpatser uit het boek Richteren, en hoe Delila uiteindelijk ontdekt dat zijn kracht schuilt in zijn lange haar, komt ook de prostituee in Gaza die hij bezoekt ter sprake. Ik wijs er dan op dat vrouwen het zwakke punt zijn van Simson, en dat er een opvallende overeenkomst is met Israël, dat zich uitleverde aan de Filistijnen. Dat breng ik dan over naar tegenwoordig: hoe de kerkgemeenschap zich moet verhouden tot de samenleving."

"Tijdens mijn betoog maak ik nog een paar van zulke 'moves', en met elkaar vormen die het hart van wat ik zeggen wil. Dat werkt erg goed. Het bezwaar dat de lijn van het betoog misschien wat moeilijker te volgen is, ondervang ik door tijdens de dienst de structuur van mijn preek te projecteren met een beamer. Zo'n beamer is een hulpmiddel waar ik wél enthousiast over ben. Daarmee kan ik de gemeente houvast bieden."

Scoren

Ook dominee De Jong besteedt veel aandacht aan de opbouw van zijn preek. En net als Van der Lugt schrijft hij hem vooraf van a tot z uit. Alleen zweert De Jong juist bij een meer traditionele opbouw: in het begin stelt hij een vraag centraal, vervolgens haalt hij er de Bijbel bij, waarna hij het bijbelverhaal en zijn eigen verhaal in elkaar laat overgaan, wat dan uit- ►

Dominee A.S. van der Lugt: "Preken is voor honderd procent mensenwerk."

mond in een al dan niet confronterende climax. Het moment waarop de spanning zich ontlaadt, moet niet te vroeg komen, en ook niet te laat. "Bij een preek van dertig minuten moet je 'scoren' tussen de twintigste en de vijfentwintigste minuut."

De Jong erkent dat dit een bekend stramien is. "Maar je moet het natuurlijk verrassend houden. Dat kan bijvoorbeeld door de actualiteit erbij te betrekken. Onlangs preekte ik over de gelijkenis van de herder en het verloren schaap, in het boek Lucas. De herder is iemand die gewend is te tellen, en zo merkt hij dan dat hij een schaap kwijt is; daar gaat hij achteraan. Dan kom je bijvoorbeeld ineens op het Maasmeisje, een twaalfjarig kind dat deze zomer in stukken gesneden in de Maas werd gevonden. Kennelijk is er hier en daar niet goed geteld, en heeft niemand haar gemist. De kernvraag is dan: wat doe jij als je zo'n herder bent? Hoe vaak tel je zelf? Mis je weleens iemand? En het punt dat ik maak: God gaat voor elk mens, en daar zouden wij ook wel iets meer van mogen hebben."

"Essentieel is, zo heb ik geleerd, dat je het verhaál het werk laat doen. Die gelijkenis over de herder en het verloren schaap is gewoon een ijzersterk verhaal, en dat moet je alle ruimte geven. Dat slaat aan. Je merkt dat je de aandacht gevangen houdt, en dat er wat van de preek blijft hangen."

Steken de dominees nog iets op van de preekwedstrijden van dagblad *Trouw*, die de laatste jaren zo populair zijn? Van der Lugt: "Nee. Ik heb het er niet zo op. Je haalt met die wedstrijden de preek uit de context van de eredienst, waarvan hij een onvervreemdbaar onderdeel is. Bovendien is de preek voor mij te heilig om voorwerp te zijn van een competitie." Ook De Jong heeft moeite met die geïsoleerde beoordeling. Hij vindt de uitverkoren preken daarnaast vaak "overgestileerd". "Ze stralen uit dat elk woord,

elke zin, na lang nadenken netjes in het gelid is gezet. Ik vraag me af hoe ze in de praktijk van een kerkdienst werken."

Versimpelen?

De protestantse kerk is een woord-kerk, benadrukken beide dominees. De kern van het geloof is het woord van God. Hoe ver mag je gaan om dat bij de mensen te brengen? Theologen wijzen er weleens op dat het versimpelen van bijbelse taal in feite tamelijk vervaagende consequenties heeft. Je brengt God dichterbij de mensen, terwijl de beweging juist andersom zou moeten zijn: mensen moeten zich inspannen om God te bereiken. Van der Lugt kent het probleem, maar voelt zich er niet door geremd.

"Preken is voor honderd procent mensenwerk. God openbaart zich in mensentaal, en heeft het uitdragen van zijn boodschap helemaal in onze handen gelegd. Taal als menselijk product, met al zijn mogelijkheden en beperkingen, is dus het materiaal waarmee ik het moet doen. Wij gebruiken ook gewoon de Nieuwe Bijbelvertaling die twee jaar geleden verscheen, en niet bijvoorbeeld de Statenvertaling. Als je ervoor kiest een taalveld van vier eeuwen geleden te gebruiken in een werkelijkheid van nu, dan sluit je mensen uit, en dat is niet Gods bedoeling. Natuurlijk heb je als voorganger wel je verantwoordelijkheid. De Bijbel is een oud boek, uit een cultuur die niet de onze is, en ik weet dat veel vragen van nu niet compatibel zijn met die uit de Bijbel. Daar moet ik rekening mee houden."

De Jong denkt daar net zo over. "Het is mijn taak een boodschap over te brengen. En mijn adres is een groep goed opgeleide mensen uit Rotterdam. Ik gebruik mijn eigen, eigentijdse taal om die mensen als het ware op te halen, en ze dan te raken en te ontroe-

"Als je ervoor kiest een taalveld van vier eeuwen geleden te gebruiken in een werkelijkheid van nu, dan sluit je mensen uit, en dat is niet Gods bedoeling."

ren. Ik ben ervan overtuigd dat als dat goed gaat, God er vanzelf in doorklinkt. De echte stem komt altijd van de andere kant."

Intussen is het in Rotterdam elf uur geworden. De Jong rondt zijn preek af. Het verhaal heeft zijn werk gedaan, en de dominee heeft zich er hoorbaar door laten meeslepen. Er is zelfs iets van een galm waarneembaar in zijn stem: "Zo laten we Jozef vandaag weer los. Nog steeds gevangen? Ja. Gefrustreerd? Misschien. Maar hopelijk zijn er ook momenten dat het verhaal van die schenker en die bakker toch iets bij hem wakker maakt van de weg die God met mensen gaat. O God, u zal toch uw trouw tonen? U zal uw verbondenheid toch tonen? U zal uw lieflijke trouw toch tonen? Ja, dat doet de Here God. En daar bidden we ook om. Amen."